

EMİNÖNÜ/HOCAPAŞA SAFVETİ TEKKESİ

EMINONU/HOCAPASA SAFVETI DERVISH LODGE

Nuri Seçgin*

Öz

Ziver Paşa'nın Asar-ı Ziver Paşa Divan ve Münşeat adlı eserindeki tarih beytine göre 1845 yılında inşa edilen Safvetî Tekkesi, İstanbul'daki önemli Halidî dergâhlarından biridir. Nakşibendiye Tarikatı'nın bir kolu olan Halidîlik 19. yüzyılda Mevlâna Halid Bağdadî tarafından kurulmuş olup, dönemin sosyal ve politik dalgalanmalarına yön veren etkin bir tavır sergilemiştir. Ayrıca, Halidî şeyhleri hakkında yayılan birtakım söylentiler ve dışarıya kapalı ayinlerin toplumda yarattığı şüphe kimi zaman Osmanlı yönetiminin engelleme ve sürgünlerine neden olurken, kimi zaman da özellikle II. Abdülhamid döneminin pan-İslamist politikalarına hizmet eden tutumları nedeniyle desteklenmişlerdir.

1926 yılında tarikat faaliyetlerinin sona ermesinin ardından farklı işlevlerle kullanılan Safvetî Tekkesi'nin plan ve mimari özelliklerinde kapsamlı değişiklikler ve kayıplar meydana gelmiştir. Ancak, mütevazı ölçekte bir külliye özelliği gösteren Safveti Tekkesi'nin Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki vakfiye kaydına göre; mescid, kütüphane, hamam, mutfak, ahır, meşruta, abdesthane vb. yapı veya birimleri barındırdığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Tekke, Safvetî Musâ Paşa, Halidî, Meşruta, Hocapaşa*

* Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Cumhuriyet Mahallesi Silahşör Caddesi No: 71 Bomonti / Şişli , İstanbul / Türkiye, nurisecgin@hotmail.com

Abstract

Safvetî Dervish Lodge was builded by Musâ Safvetî Pasha in 1845 according to *Asar-ı Ziver Paşa Divan ve Münşeat*. Safvetî Dervish Lodge is one of four important Halidî Lodges in İstanbul. Halidî Tarikat was founded by Mevlâna Halid Bağdadî in 19th century as a branch of Nakşibendiye. Halidî dervish generally hit it off with Ottoman administrative and supported Panislamist politics of Sultan Abdülhamid II. This lodge is in a complex of buildings which included a main building and masjid and sheikh's residence (*meşruta*) as in many other instances. Originally, There were furthermore structeres as bath, library, kitchen, barn, *abdesthane* etc. in Safvetî Lodge according to foundation document (*vakfiye*). The buildings in complex are used with different functions as primary school, storage and shop. Therefore, some buildings losed original architecturel features and even some of the structures in complex are demolished.

Keywords: *Dervish Lodge, Safvetî Musâ Paşa, Halidî, Entail, Hocapaşa*

Fatih İlçesi Hocapaşa Mahallesi'nde Ebussuud Caddesi ile Orhaniye Caddesi'nin kesiştiği köşede 23 Ada 1-3 parsellerde yer alan Safvetî Tekkesi, Musâ Safvetî Paşa'nın bânisi olduğu bir yapılar topluluğudur.

Musâ Safvetî Paşa

19. yüzyılın Osmanlı devlet adamlarından Musâ Safvetî Paşa, Sicill-i Osmanî'de verilen bilgilere göre; Kırımlı Rif'at Efendi'nin oğludur. İlk tahsilinin ardından Maliye Kalemî'ne devam ederek yetişmiş ve Hasib Paşa'ya katiplik ile başlayan memuriyet hayatında Divan Hocalığı, Bağdat ve Musul Kapı Kethüdâlığı, Cizye Muhassıllığı, Evkaf-ı Hümûyun Nazırlığı, Hazine-i Âmire Defterdarlığı, Meclis-i Vâlâ Âzâlığı, Maliye Nazırlığı, Şam, Cezayir-i Bahr-i Sefid¹, Kastamonu ve Ankara Valiliği ile Ticaret Nazırlığı görevlerinde bulunmuştur.

Son görevi 1859'da tayin edildiği Meclis-i Vâlâ Başkanlığı olmuştur. Ancak, daha önce birkaç kez olduğu gibi, 1861 yılında bu görevinden de azledilmiş ve 1864 yılında vefat ederek, Eyüp Sultan Kabristanı'nda defnedilmiştir.

Adaletli ve hayırsever kişiliği ile tanınan Musâ Safvetî Paşa, Karaköy Hüseyin Ağa Mahallesi'nde bir Nakşibendî Dergâhı, cami ve kütüphanesi, Yenikapı'da da Osman Reis Camii bitişiğinde bir çeşme yaptırmıştır. Şam Valiliği esnasında tanışıp görüştüğü Mevlâna Hâlid-i Bağdâdî Hazretleri'nin halifesi Muhammed bin Abdullah el-Hânî'yi (öl.1862) İstanbul'a davet ederek evinde misafir etmiş, Sultan Abdülmecid (sal. dön.1839-1861) ile tanıştıırıp çeşitli devlet adamları ile görüşmesine vesile olmuştur.² Musâ Safvetî Paşa, Sirkeci Ebussuud Caddesi'nde kendi adına bir mescit ve tekke yapısı inşa ettirerek "*Hâlidîyye'ye mensûb fakat Kürt olmayan meşâyihe tevcihini*" şart koştuğu, İstanbul'daki üçüncü Hâlidîyye Dergâhı'nın kurulmasına da önemli katkılar sağlamıştır.³

¹ Cezayir-i Bahr-i Sefid, Ege Denizi'ndeki bazı adaların oluşturduğu Osmanlı vilayetinin adıdır. Detaylı bilgi için bkz. Şengül Ayoğuz, "XIX. Yüzyılın Sonlarına Doğru Ege Adalarının Sosyal ve Ekonomik Durumu", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, C.1, S.1, İzmir 1991, s.221-245.

² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani* C.5, Yayına Hazırlayan Nuri Akbayar, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s.1434-1435.

³ İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, Seha Neşriyat, İstanbul 1989, s.253.

Hâlidîliğin Doğuşu ve İstanbul'daki Faaliyetleri

Hâlidîlik, Nakşibendiyye Tarikatı'nın Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye dayandırılan bir koludur.⁴ Kurucusu olan Hâlid-i Bağdâdî (öl.1827) Süleymaniye başta olmak üzere bölgenin çeşitli ilim merkezlerinde Sünnî-İslam esası üzerine eğitim alır ve Süleymaniye Medresesi'nde bir süre müderrislik yapar. Hindistanlı bir derviş olan Mirza Rahimullah Muhammed Azim-âbâdî'nin tavsiyesi üzerine 1809 yılında Hindistan'da bulunan Nakşî şeyhi Abdullah ed-Dihlevî'yi (öl.1824) ziyaret maksadıyla Hindistan'a giden Hâlid-i Bağdâdî yaklaşık iki yıl boyunca burada kalarak *seyr-ü sülûk* mertebelerini tamamlar ve 1811 yılında Abdullah ed-Dihlevî'nin halifesi olarak tekrar Süleymaniye'ye döner.⁵ Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin tarikat yolundaki faaliyetleri yanında müspet ilimlere de son derece önem verdiği, bu alandaki eksikliğini gidermek için Senendec'e giderek devrinin önde gelen alimi Muhammed Kasım es-Senendecî'den riyâziye, hesap, hendese, hey'et ve üsturlab dersleri aldığı bildirilmektedir. Üstelik Hâlid-i Bağdâdî, halifelerinde de aynı niteliklerin bulunmasına özen göstermiştir.⁶

Hâlidîliğin kısa süre içerisinde gördüğü ilgi ve alakaya rağmen Kuzey Irak başta olmak üzere birçok bölgede sert bir muhalif tavırla karşılaştığı da belirtilir. Kuzey Irak'taki en eski ve güçlü tasavvuf gruplarından Kadirî şeyhlerinin öncülüğünde yükselen bu tepki nedeniyle Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Süleymaniye'yi terkederek, irşad faaliyetlerini Bağdat ve Şam'da sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Hâlidîliğe karşı yükselen tepkinin nedenlerini sorgulamak elbetteki bu bildirinin konusu değildir. Ancak, Hâlidîliğe yöneltilen eleştiriler arasında tarikatın Hint mistisizminin ürünü olduğu yolundaki ifadeler, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Nakşîliğe intisabında Hindistan'daki Nakşî şeyhi Abdullah ed-Dihlevî'nin rolü dikkate alındığında anlamlı bir durum arz etmektedir.⁷ Ne var ki, başta Şeyh Ma'rûf el-Berzencî ve Şeyh Nureddin Birîfkanî olmak üzere Hâlidîliğe

⁴ Abdülmecid Hânî, **Hadâîku'l-verdiyye 'Nakşî Şeyhleri'**, (Tercüme: Mehmet Emin Fidan), İstanbul 2011, s. 765-860; Abdurrahman Memiş, **Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2011.

⁵ Hamid Algar, "Hâlid el-Bagdâdî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.15, Ankara 1997, s.283-285.

⁶ İrfan Gündüz, **a.g.e.**, 1989, s.238.

⁷ Abdülcebbâr Kavak, "Şeyh Nureddin Birîfkanî'nin *el-Budûru'l-celiyye* Adlı Eserinde Mevlânâ Hâlid ve Hâlidîliğin Tenkîdi", **Şırnak Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, S.9, 2014/1, ISSN 2146-4901, s.51-67; Abdurrahman Memiş, **a.g.e.**, 2011, s.27-30.

karşı eleştiriler yöneltten bazı kişiler bir süre sonra isnad ettikleri suçlamaların haksız ve yanlış olduğunu anlayarak, hasmâne tutumlarından vazgeçmişlerdir.⁸

Aktivist bir tavır sergileyen Hâlid-i Bağdâdî'nin irşad faaliyetleri Suriye ve Irak'ın birçok bölgesinde hızla yayılır ve özellikle ulemâ ve yönetici sınıftan geniş bir taraftar kitlesi oluşur.⁹ İran, Kuzey Irak ve yakın çevresindeki Kürt siyasi hareketinin önemli temsilcilerinden olan Hâlidî mensubu Barzânîler'in Irak'ın bugünkü jeopolitik yapısında oynadıkları rol ve pozisyonları Hâlidîliğin tarihsel süreçteki sosyo-kültürel ve politik tarzını da açıklar niteliktedir. Faaliyetler, Hâlidîliğin merkezi haline gelen Kuzey Irak başta olmak üzere Doğu Anadolu, İran ve Suriye gibi yakın bölgelerde yoğunlaşmakla birlikte, İsmâil Şîrvânî ile Kuzey Kafkasya, Fethullah b. Safar Ali Minâvüzî (öl.1852) ile idil-Ural gibi Rus hakimiyetinde bulunan bölgelerde de yayılma imkânı bulmuş ve bu bölgelerin siyasi, sosyal ve kültürel yapısında etkin bir unsur haline gelmiştir.¹⁰ Özellikle Kuzey Kafkasya halklarının Şeyh Şamil ve diğer Hâlidî şeyhlerinin desteği ve önderliğinde Ruslara karşı verdikleri mücadele tarikatın siyasî alanındaki tavrını öne çıkarırken, Tataristan ve Başkırdestan'daki Hâlidî şeyhleri arasında *mânâ sultanı* olarak anılan Şeyh Zeynullah Resulev'in (öl.1917) Kuzey Kafkasya'daki Hâlidîler gibi siyasi mücadele yolunu tercih etmeyip, kurduğu medreseyi bir ilim merkezi haline getirerek Tatarlar, Başkırtlar, Kazaklar ve diğer Sibiryâ Müslümanları için kültürel faaliyetler çerçevesinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.¹¹ Dolayısıyla, Hâlidîliğin stratejik tavrını, dar bölgesel kalıplar içerisinde sadece Kürtler ve Kürt siyasi hareketi ile özdeşleştirmek yerine, konjonktürel duruma uygun olarak aktivist, mücadelecî, siyasi yönetim ile mesafeli ama politik bir denge unsuru olarak etkinliğini koruma temelinde tanımlamak gerekir. Hâlidîliğin irşad anlayışını ve hareket tarzını şekillendiren bu ilkelerin özünde, Hâlid-i Bağdâdî'nin kişiliğinde somutlaşan Sünnî-İslâm eğitiminin öne çıkardığı muhafazakâr eğilimlerin önemli bir rolü vardır. Nitekim, yöntemler

⁸ Abdülcebbar Kavak, **a.g.e.**, 2014/1, s.51-67.

⁹ Süleyman Uludağ, "Anadolu'da Hâlidîlik", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.15, Ankara 1997, s.296-299.

¹⁰ Hamid Algar, "Hâlidîyye", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.15, Ankara 1997, s.295-296.

¹¹ Hamid Algar, "Shaykh Zaynullah Resulev: The Last Great Naqshbandi Shaykh of the Volga-Ural Region" **Muslims in Central Asia: Expression of Identity and Change** (Ed. Jo-Ann Gross), London 1992, s.113-132.

farklı olsa da Kuzey Kafkasya’da, İdil-Ural bölgesinde ve 19.yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı topraklarında gerçekleşen mücadele ve faaliyetlerin de muhafazakârlık eksenini üzerinden ivmelenerek geniş kitlelere yayıldığı muhakkaktır.

Hâlidîliğin İstanbul’daki yapılanması ve faaliyetleri de yukarıda tanımlanmaya çalışılan genel çerçeveye uygun bir süreç sergiler. Bu sürecin Muhammed Sâlih ile başladığı, sonra da Abdülvehhâb es-Sûsî ile devam ettiği belirtilir. Aslında, Hâlidîliğin İstanbul’daki faaliyetleri çok kısa bir sürede sonuç vermiş ve başkentteki diğer Nakşî grupları gölgede bırakmıştır. Ancak, hem bu durumdan kaynaklı olarak, hem de Muhammed Sâlih’in *hatm-i hâcegân* zikri esnasında uyguladığı birtakım kısıtlamalar ve Abdülvehhâb es-Sûsî’nin kişisel gelecek kaygılarına kapılarak Mevlânâ Hâlidî’i kötüleyen bir risâle yazması nedeniyle Hâlidîlere karşı halk ve yönetim nezdinde bir şüphe ve tedirginlik oluşmuştur. Bu durumun farkında olan Hâlidî-i Bağdâdî tereddütleri ortadan kaldırmak için İstanbul’daki halifelerini değiştirir. Ancak, daha önce de belirtildiği üzere Hâlidî-i Bağdâdî’nin, yönetim ile ilişkilerde belirli bir mesafeyi koruma ve bağımsız hareket etme eğiliminin İstanbul’a yansması, Osmanlı topraklarında ciddi boyutlara varan siyasi ve sosyal sıkıntıların başgösterdiği bir dönemde, merkezî otoriteyi güçlendirmek gerektiğine inanan II. Mahmud’un da (sal.dön.1808-1839) dikkatinden kaçmaz ve kontrol etmekte zorlanılacağı düşünülen Hâlidî menupları 1828 yılında Sivas’a sürgün edilirler. Şeyh Hâlidî’nin ölümünden sonra Şam Hâlidî halifeliği tarafından İstanbul’a tekrar halifeler gönderilerek irşad faaliyetlerinin devamı yönünde gösterilen çaba da ikinci bir sürgün dalgası ile sonuçlanmıştır. Üstelik, tedbirler bununla da kalmaz ve Şam valisine gönderilen bir mektupta bütün Hâlidîlerin Bağdat ve Süleymaniye’ye gönderilmeleri söylenir. Ayrıca, Bağdat valisine de Hâlidîlerin Bağdat ve Süleymaniye dışına çıkmalarının engellenmesi emredilerek, sürgün politikası bir tecride dönüştürülür.¹²

1830’lardan itibaren değişen sosyal ve politik dengeler Hâlidîlerin Osmanlı yönetimi nezdindeki konumlarında yeni bir sürecin başlamasına neden olur. Bizzat Osmanlı yönetimi tarafından desteklenen Hâlidî tekelerinin bulunduğu Suriye’deki Hâlidî halifesi Muhammed b. Abdullah

¹² Rüya Kılıç, “Osmanlı Devlet’inde Yönetim-Nakşibendi İlişkisine Farklı Bir Bakış: Hâlidî Sürgünleri”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, S.17, Yıl: 7, Ankara 2006, s.103-119.

el-Hânî'nin (öl.1862) irşad maksadıyla birkaç kez İstanbul'a geldiği bilinmektedir. Muhammed b. Abdullah el-Hânî, İstanbul ziyaretlerinde Musâ Safvetî Paşa'nın evinde misafir olmuş, birçok devlet adamının Hâlidîyye'ye katılımını sağladığı gibi Sultan Abdülmecid'den de (sal.dön.1839-1861) ilgi ve alâka görmüştür. Hatta, Hüseyin Kudsî Efendi tarafından yaptırılarak Şeyhi İsmet Efendi (öl.1873) adına vakfedilen İstanbul'un en önemli Hâlidî merkezlerinden İsmet Efendi Tekkesi, Hâlidîliğin Osmanlı Hânedânı nezdindeki kabulünün somut bir örneğini oluşturur. Çünkü, Sultan Abdülmecid'in, Çarşamba Sultan Selim Camii Haziresi'nde bulunan türbesi girişinde her cuma gecesi, Şeyh İsmet Efendi ve on müridi tarafından Hâlidî âdâbı üzere *hatm-i hâcegân* zikrinin (sessiz zikir) icra edilmesini vasiyet buyurduğu ve Sultan II. Abdülhamid'in (sal.dön. 1876-1909) zaman zaman buraya gelip, İsmet Efendi'yi ziyaret ettiği belirtilir.¹³ II. Abdülhamid'in *Panislâmist* politik tavrı ile Hâlidîliğin muhafazakâr eğilimleri bir noktada örtüşür ve Hâlidîlerin, en azından bir süre rahatca hareket edebildikleri ve etkinliklerinin arttığı politik bir zemin oluşur. Öte yandan, Hâlidîler Müslümanların birlik ve dayanışması temelinde ümmet fikrini öne çıkararak, Batı sömürgeciliğine karşı ümmetin bilinçlenmesi ve karşı durması yolunda mücadele ruhunu canlandırmak istediklerinde, bunun için hazır ve istekli bir sosyal taban bulurlar.¹⁴ Ancak buna rağmen, Sultan II. Abdülhamid yönetimine muhalif gruplarla yakın ilişkiler kurduğu belirtilen Şeyh Mehmed Es'ad Erbilî (öl.1931) *Kenzü'l İrfan* adlı eseri nedeniyle Erbil'e sürgün edilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a döndüğünde ise Jön Türkler'in destekçilerinden *Cem'iyet-i Sûfiyye*'nin oluşumunda yer almış ve aynı oluşumun yayın organı olan *Tasavvuf* dergisinde *Kanun-u Esasî* lehine yazı yazmıştır.¹⁵

13 Aralık 1925 tarihli *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe giren 677 sayılı Kanun ile tekke, zaviye ve türbelerin faaliyetleri yasaklanmışsa da tarikat şeyhlerinin sahip oldukları güç ve nüfuz belli ölçüde devam etmiştir. Hâlidî şeyhlerinin Cumhuriyet dönemindeki faaliyetleri genel anlamda rejim karşıtı olarak tanımlanabilir. Bu durum Hâlidîliğin

¹³ İrfan Gündüz, *a.g.e.*, 1989, s.249.

¹⁴ Ekrem Işın, "Nakşibendilik" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.6, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul 1994, s.31-38.

¹⁵ Hasan Kâmil Yılmaz, "Esad Erbilî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.11, Ankara 1995, s.348-349; Mustafa Kara, "Cem'iyet-i Sûfiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.7, Ankara 1993, s.335; Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, 1997, s.296-299.

muhafazakâr eksenli dünya görüşü yanında tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması nedeniyle oluşan tepkinin bir sonucu olarak da değerlendirilebilir. Özellikle, 1925 yılında başgösteren Şeyh Said İsyanı ile 1930 yılında gerçekleşen ve Şeyh Mehmed Es'ad Erbilî'nin de sanık sıfatıyla yargılandığı *Menemen Olayı*, Cumhuriyet döneminin Hâlidîlerden kaynaklı önemli siyasi hareketleri arasında yer almıştır.

Hâlidîler, kendi kurdukları tarikat merkezlerinin dışında ayrıca diğer Nakşî tekkelerindeki meşihat makamını da denetim altına almışlardır. Hâlidîlerin İstanbul'da kurulan önemli tekke yapıları arasında; İsmet Efendi Tekkesi¹⁶ (Fatih-1270/1853-54), Hüsrev Paşa Tekkesi¹⁷ (Eyüp-1274/1857), Feyzullah Efendi Tekkesi¹⁸ (Fatih-15.YY), Safvetî Paşa Tekkesi (Hocapaşa-1261/1845), Gümüşhanevî Tekkesi¹⁹ (Hocapaşa-1859), Alaca Minare Tekkesi²⁰ (Üsküdar-1143/1730), Murad Molla Tekkesi²¹ (Fatih-1183/1769), Kelâmî Tekkesi (Fatih), Tâhir Ağa Tekkesi²² (Fatih-1174/1760) ve Kaşgârî Tekkesi²³ (Eyüp-1158/1745) sayılabilir.

Safvetî Tekkesi'nin Tarihçesi

Ziver Paşa'nın *Asar-ı Ziver Paşa Divan ve Münşeât* adlı eserinde yer

¹⁶ M. Baha Tanman, "İsmet Efendi Tekkesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul 1994, s.109-110.

¹⁷ M. Baha Tanman, "Hüsrev Paşa Külliyesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul 1994, s.216-217.

¹⁸ M. Baha Tanman, "Hindîler Tekkesi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.18, Ankara 1988, s.67-69.

¹⁹ Semavi Eyice, "İstanbul'un Kaybolan Eski Eserlerinden: Fatma Sultan Camii ve Gümüşhaneli Dergâhı", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası (Prof. Dr. Sabri Ülgener'e Armağan)**, C.43, İstanbul 1987, s.475-511.; M. Baha Tanman, "Gümüşhanevî Tekkesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul 1994, s.448-449.; M. Baha Tanman, "Gümüşhanevî Tekkesi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.18, Ankara 1996, s.277-278.

²⁰ M. Baha Tanman, "Alaca Minare Tekkesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul 1993, s.174-175.

²¹ M. Baha Tanman, "Murad Molla Tekkesi ve Kütüphanesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul 1994, s.516-518.

²² M. Baha Tanman, "Tahir Ağa Tekkesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul 1994, s.189-190.

²³ Thierry Zarcone, "Kaşgârî Tekkesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul 1994, s.485-487.

alan *Târîh-i Dergâh* kaydına göre; Safvetî Tekkesi H.1261/M.1845 yılında inşa edilmiştir.²⁴

(Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün)

“*Hilâfetle velâyetle kerâmetle şeh-i devrân*

Bu üç hasletle olmuş ‘alem üzre kûtb-ı feyz-ârâ

O sultân-ı cihâna nâzır-ı mâliyyedir şimdi

Semiyi-yi sâhib-i Tûr-ı tecellî Şafvetî Pâşâ

Dil-i şafvet-nümâsı nağş-bend-i nisbet-i şâhî

Derûnı olalı âyine-i bî-şûret-i ma'nâ

Tarîk-i Hâlidî-i Nağş-bendî'ye odur sâlik

Olur râh-ı hafîden aña zâhir menxil-i ahfâ

Dil-i pâkinde elbet sırr-ı âgâhî zühûr eyler

İder her bir nefesde hûş-ı der-dem re'yini icrâ

Umûrında rücû'ın Hakk'a eyler zikr-i hafîyyeyle

Uşûl-i bâz-geşti nola kılsa dem-be-dem îfâ

Virelden encümende halvet üzre şugline zînet

Zarar virmez aña keşretle emr-i dünyevî aşlâ

Bu vâlâ hânkâhı yaptı ol âşaf hulûş üzre

Huzûr-ı kalb ile ehl-i teveccüh eylesün me'vâ

Hudâ ol âşafı feyz-i ebedle kâm-kâr itsün

Oğundukça bu yerde tâ ki Hatm-i Hâce ahyânâ

Teveccüh kıldım üçler şavbına Zîver didim tarih

Bu vâlâ dergehi yaptı cenâb-ı Şafvetî Paşa..” 1261

²⁴ **Asâr-ı Zîver Paşa Dîvan ve Münşeat** (Maarif Nezâreti'nin Ruhsatile Tâb Edilmiştir), Bursa Matba-ı Vilâyet, 1313, s.154.; Mehmet Arslan, **Ziver Paşa Dîvan ve Münşeat**, Sivas 2009, s.515-516.; Mustafa Özdamar, **Dersaâdet Dergâhları**, Kırk Kandil Yayınları, İstanbul 2007, s.55.

Safvetî Tekkesi'nin ilk şeyhi Ayasofya-yı kebir şeyhi el-Hâc Yusuf Efendi'dir.²⁵ Tekkenin faaliyetleri, 13 Aralık 1925 tarihli *Resmi Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe giren *Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Seddine ve Türbedarlar ile Bazı Unvanların Men ve İlğasına Dair Kanun* gereği sona erince, 1933 yılında ilkokula dönüştürülmüş, daha sonra da Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne tahsisli depo olarak kullanılmıştır.²⁶ Yapı 1933 yılında ilkokula dönüştürülünce tekkedeki eşyaların da teberrukat ambarına kaldırıldığı belirtilir.²⁷ 1983 yılının Kasım ayından itibaren İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi olarak kullanılan yapı hakkında Vakıflar Başmüdürlüğü Emlak ve Gelirler Müdürlüğü tarafından Eski Eserleri Koruma Encümeni Başkanlığı'na hitaben yazılan 1957 tarihli bir yazıda; “*Halen İbrahim Müteferrika Okulu olarak kullanılan 23 ada, 1 parsel evvelce Suffeti Paşa Dergâhı ve 2 parseli eski Kamer Hatun Mektebi ve 3 parseli Suffeti Paşa Dergâhı'nın meşrutahanesi olan yekdiğerine muttasıl 3 parça emlâkın İstanbul Hususi Muhasebe Müdürlüğü'ne yine mektep olarak satış suretiyle devrinin düşünüldüğü, buna bina'en tarihî ve mimarî kıymeti olan yerlerden olup olmadığının bildirilmesi...*” istenmiştir.

Safvetî Tekkesi'nin Plan ve Mimari Özellikleri

Safvetî Tekkesi, Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan vakfiye kaydına göre; ‘bin ikiyüz kırk dokuz zira’ arsa üzerine konumlanmış alt katta sekiz göz oda, kütüphane, bir göz su haznesi, mutfak ve çamaşırhane, kapı bitişiğinde bir göz oda, sofa, kiler, abdesthane ve üç adet tuvalet ile kapı haricinde, kemer altında bulunan bir göz ahır kapsayan binadan oluşmaktadır. Ayrıca tekke mahalli içerisinde cemaat-ı müslimine namaz kılmaları için inşa edilen bir de ibadethane bulunduğu bahsedilir. Söz konusu vakfiye metninde bahsedilen bir başka yapı ise

²⁵ Esin Demirel İşli, İstanbul Tekkeleri Mimari Eklentileri ve Restorasyonu, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1998, s.92; Abdurrahman Memiş, “Anadolu’da Hâlidîyye Tarikatı ve Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî Ekolü”, **I. Uluslararası Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî Sempozyumu (3-5 Ekim 2013/Gümüşhane)**, **Bildiriler Kitabı**, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Ankara 2014, s.195-202.

²⁶ M.Baha Tanman, “Eminönü’ndeki Tarikat Yapıları”, **İstanbul’un Kitabı Fatih**, C.II, Fatih Belediyesi Yayınları, İstanbul 2012, s.355.

²⁷ Esin Demirel İşli, **a.g.e.**, 1998, s.92 (dipnot 80).

yine tekke civarında olup, bin seksen bir zira' arsa üzerine yapılmıştır. Bu binanın bünyesinde yer alan fonksiyonel mekân ve unsurlar ise üst katta dört göz oda, bir divanhane, bir sofa, bir abdesthane, bir hamam, alt katta yine dört göz oda, bir divanhane, bir sofa, iki göz kiler, iki adet abdesthane, bir mutfak, bir mahzen ve iki su kuyusundan oluşmaktadır.²⁸ Vakfiyede bahsi geçen ikinci yapının tanımlanan konum özellikleri dikkate alındığında yakın civarda fakat tekke kompleksinden bağımsız bir yapı olması gerektiği düşünülmektedir.

Eski harita ve fotoğraflar, tekke ve eklentilerinin konumlandığı adadaki yapılaşmanın zaman içerisinde özgün durumunu yitirdiğini, yeni yapılar ve değişikliklerle yapı yoğunluğunun arttığını göstermektedir. Safvetî Tekkesi'nin yerleşim düzeni ile ilgili olarak vakfiye kaydı dışındaki en önemli kaynaklar Goad Haritası (1904) ve Alman Mavileri'dir (1913-1914). Söz konusu haritalarda tekke yapıları ile Kamer Hatun Sıbyan Mektebi, iki farklı kotta şekillenen bir iç avlunun etrafında ve üç ayrı kütle halinde gösterilmiştir. Ancak, bugün 2 nolu parselde yer alan Kamer Hatun Sıbyan Mektebi'nin müstakil bir yapı olarak tanımlanmadığı ve tekke manzumesi dahilinde gösterildiği anlaşılmaktadır. (Ç.1-H.1-H.2) Aslında, Goad Haritası'ndaki bu yerleşim düzeninin genel hatlarıyla günümüze kadar korunmuş olduğu söylenebilir. Söz konusu haritalardaki şematik çizimler üzerinden yapıların plan detaylarını yorumlama imkânı bulunmamakla birlikte tekke yapısı, sıbyan mektebi ve meşruta yapısının iki katlı olduğu, tekke yapısının birbirine kapı ile bağlanan iki ana bölüm halinde düzenlendiği, tekkenin kuzeydoğu cephesine bitişik tek katlı bölümün avlu boyunca uzandığı ve meşruta önünde iki katlı ahşap bir eklentinin olduğu görülebilir. Ayrıca tekke, sıbyan mektebi ve meşruta yapılarının çatıları da kiremit kaplı (yassı tuğla) olarak tanımlanmıştır.

İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Arşivi'nde bulunan 1933 tarihli bir hava fotoğrafı ile 1913-1914 yıllarında hazırlanmış olan Alman Mavileri karşılaştırıldığında, Safvetî Tekkesi'nin yerleşim düzeni ve plan konturlarına ilişkin durumun Alman Mavileri'nde daha gerçekçi bir biçimde yansıtıldığı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde, Vakıflar Baş Müdürlüğü tarafından 1957 yılında hazırlanan bir kroki de benzer bir yerleşim düzenini or-

²⁸ Vakıflar Genel Müdürlüğü 581/1 nolu defterin 210. Sayfa 213 sırasında kayıtlı İstanbul'da (Safvetî (Musâ) Paşa ibni Ebubekir Vakfı)'na ait 1261 H./1845 M. tarihli vakfiyenin sadeleştirilmiş örneğidir.

taya koymakla birlikte özellikle meşruta yapısının güneybatı istikametine doğru uzanan kısmında bir değişiklik olduğu ve ayrıca her bir yapıya ait açık alanların belirgin bir biçimde sınırlandırıldığı görülmektedir. (Karşılaştırma için bkz. H.2-F.1-Ç.2)

1966 tarihli bir hava fotoğrafı ise özellikle meşruta yapısına bitişik yeni yapılar inşa edildiğini ve söz konusu alandaki yapılaşma yoğunluğunun hissedilir derecede arttığını gösterir. (F.2)

Tekke

Manzumenin ana yapısını oluşturan tekke, Ebussuud Caddesi'ne cep-heli kütle parsel sınırlarının şekillendirdiği düzgün olmayan dikdörtgen konturlara sahiptir ve bodrum, zemin ve bir normal kat olmak üzere toplam üç kattan oluşmaktadır. Ancak, yapının bodrum katı -3.25 m. zemin kotunda doğrudan avluya açılan beşik tonozlu tek bir mekândan oluşur ve üst katlarla bağlantısı olmayan müstakil bir bölüm halinde düzenlenmiştir. (F.3) Söz konusu mekânın özgünlüğü konusunda her hangi bir şüpheye yer olmamakla birlikte aynı katta benzer başka mekânların olabilirliği araştırılmış ancak güneydoğu yönünde zemin kotunun yükselmesi nedeniyle doğrudan bahçeye açılan başka mekânların olamayacağı görülmüştür. İçerden bağlantılı mekânlar konusunda ise, şu an için kesin bir şey söylemenin mümkün olmadığı ancak söz konusu mekânda kapsamlı bir temizlik yapıldıktan sonra ve statik açıdan da irdelenmek suretiyle bir görüş bildirmenin daha doğru olacağı şüphesizdir. Vakfiye kaydına göre; doğrudan avluya açılan tek mekânlı bölümün ahır olarak fonksiyonlandırılmış olması gerekir. (Ç.3)

Güneybatı cephenin sağ tarafına yakın bir noktada tuğla örgülü hafifletme kemeri olan lentolu bir kapı ile girilen tekke yapısı iki ana bölüm halinde düzenlenmiştir. Ayrıca, kapının açıldığı sol ana bölümde ikinci bir katın varlığı da dikkat çeker. 1933 yılından itibaren okul olarak kullanılan tekke yapısının maruz kaldığı müdahaleler en çok da zemin kat planını etkilemiştir. Yapının Ebussuud Caddesi'nden girilen ilk bölümü özgün halinde sofa veya taşlık olup, giriş açıklığının solunda küçük bir oda barındırmaktadır. Söz konusu odanın güneybatı cephesine sonradan bir pencere açılmış olmakla birlikte, duvarların iç çeperlerindeki düzensizlik ve alt köşelerin kavisli bir biçimde geçilmesi nedeniyle su deposu olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Taşlığın sağ tarafında ise tevhidhâne bölümünün tonoz

örtülü giriş sofası yer almakta, giriş sofasının bitişiğinde olması muhtemel bir başka odanın da şerbethane olabileceği düşünülmektedir. Taşlıktan üst kata çıkılan dökme mozaik merdiven ile altındaki tuvaletin zaman içinde özgünlüklerini yitirmiş niteliksiz unsurlar oldukları anlaşılmaktadır.

Yapının ikinci ana bölümünü oluşturan kısım mevcut haliyle tek kat halinde düzenlenmiş olup, üç odadan meydana gelen bir mekân kurgusuna sahiptir. Kuzeydoğu ve güneydoğu yönünde L biçiminde sıralanan odalar güneybatı cephenin iç tarafında uzanan 15.80x1.75 m. ölçülerindeki bir koridora açılmaktadır. (Ç.4) İç mekânda bölümlenmeyi sağlayan duvarların özgün olmadıkları tespit edilmekle birlikte tekke mimarisinde mekânsal kurguyu belirleyen fonksiyon, boyut ve form ilişkisi göz önüne alındığında söz konusu bölümün tek mekân halinde düzenlenemeyeceği, özgün halinin de benzer bir mekân organizasyonunu yansıtması gerektiği anlaşılabacaktır. Muhtemelen, iç mekânda bölümlenmeyi sağlayan bağdâdî duvarlar 1933 yılındaki fonksiyon değişikliği nedeniyle yıkılıp, çağdaş malzeme ve teknikle yeniden örülmüş olabilir. Bu düşünceden hareketle girişten itibaren birinci odanın meydan odası, ikinci odanın şeyh odası, üçüncü odanın ise tevhidhâne olması gerekir. Çünkü, söz konusu odalar tarikat yapısının asli işlevine uygun olarak zikir ve sohbetlerin gerçekleştiği ve birbirine yakın olması gereken mekânlardır.²⁹ Bazı tekkelerin tevhidhane ve mescid birimleri çok amaçlı tek bir mekânda birleşirken, vakfiye metninde yer alan “*tekke mahalli içerisinde cemaat-ı müslimine namaz kılmaları için inşa edilen bir de ibadethane yaptırdım...*” ifadesine dayanarak Safvetî Tekkesi’ndeki tevhidhane için böyle bir durumun söz konusu olamayacağı söylenebilir.

Yapı bünyesinde yer alan üst kat mekânları kısmî bir kat oluşumu sergiler ve bir sofaya açılan üç odası ile geleneksel Türk konut mimarisinde yaygın olarak uygulanan dış sofalı plan tipini yansıtmaktadır. (Ç.5-6) Tekke adabına ve yaşam düzenine uygun olarak derviş ve tarikat ehlinin çeşitli ihtiyaçlarına yönelik mekânları barındırıyor olması gereken bu katta, ayrıca dikkat çeken bir başka detay ise ikinci katın odalarından birinde bugün kapatılmış halde bulunan açıklıktır. Bu açıklık tevhidhâne ve diğer mekânlara geçişin sağlandığı koridoru görecektir şekilde tasarlanmıştır. (F.4)

²⁹ M. Baha Tanman, “Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları/Tekkeler”, **Türkler**, C.12, Ankara 2002, s.149-161.

Ana kütlenin kuzeydoğusunda yer alan betonarme yapının niteliksiz bir eklenti olduğu açıkça görülebilmektedir. Söz konusu yapı avlunun -3.55 m. zemin kotuna oturur ve bu nedenle ana kütlenin gabarisinden bağımsız daha alt seviyede bir yüksekliğe sahiptir. (F.5) Mevcut yapının avluya bakan uzun cephesinde iki sıra halinde düzenlenen pencereler altta üç, üstte ise sekiz açıklıktan oluşmaktadır. Aynı cephenin sağ köşesinde bir de kapı açıklığı yer alır. Güneydoğuya bakan dar cephede ise sadece bir kapı ile bir pencere açıklığına yer verilmiştir. (F.6) Betonarme eklentinin ana kütle ile bağlantısı +0.02 m. kotunda giriş holüne açılan iki kapı ile sağlanmaktadır. Ayrıca betonarme yapı bünyesinde yer almakla birlikte +3.38 m. kotundan bir kapı ile sadece ana kütleyle bağlanan bir odanın oluşturulduğu görülür. (Ç.7) Ancak burada daha öncesinde de bir yapının varlığı bilinmekte ve hatta bu bölüm, Goad Haritası'nda, tek katlı olarak kuzeydoğu cephe boyunca uzanmaktadır. (H.1) Bugünkü betonarme yapının özgün yapı konturlarına ne kadar uyduğu veya mimari kurgusunu ne kadar koruduğu şüphelidir. Ancak özgün kullanımı çerçevesinde söz konusu yapının, taamhane, mutfak, kiler, ocak, su haznesi ve hamam gibi servis birimlerini barındırıyor olması gerekir. Ayrıca, tekkenin giriş katındaki taşlıktan söz konusu eklentiye geçişin sağlandığı ve özgün olduğu anlaşılan bir kapı bulunmaktadır. Mevcut haliyle betonarme ve iki katlı olan eklenti Goad Haritası'nda tek katlı gösterilmekle birlikte tekke yapısı ile arasındaki kot farkı göz önüne alındığında, iki yapı arasında geçişin sağlanabilmesi için içeriden bir ara katın kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır. (Ç.8) Bu durumda, söz konusu eklenti içerisinde oluşan ara katın mutfaka yakınlığı nedeniyle taamhane ve kahve ocağı olarak işlevlendirilmesi mümkündür.³⁰ Daha önce de ifade edildiği üzere, tekkenin avlu cephesi ile bütünleşen eklenti Goad Haritası'na göre cephe boyunca devam etmektedir. Eklentinin üst bahçe kotundaki bölümü günümüze ulaşmamış olmakla birlikte vakfiye metninde sözü edilen sekiz odanın, derviş odaları olarak burada sıralandığı düşünülebilir. Muhtemelen ahşap konstrüksiyonlu bir eklenti halindeki bu bölümün zaman içerisinde yok olduğu ve sadece alt bahçe kotundaki kısmın betonarme olarak ve güncel ihtiyaçlara yönelik farklı bir plan şeması ile yeniden inşa edildiği düşünülebilir.

Yapının güneybatı cephesi Bâb-ı Âlî'nin çevre duvarına bakmakta ve giriş açıklığının da bu cephede yer alması nedeniyle ana cephe algısı ya-

³⁰ M.Baha Tanman-Sevgi Parlak, "Tekke/Mimari", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.40, Ankara 2011, s.370-379.

ratmaktadır. Cephenin sol tarafındaki kapı açıklığının üstünde, +3.80 m. seviyesinde tek sıra oluşturan kesme taş söveli, dikdörtgen yedi pencere yer alır. Bu pencereler iki kat halinde düzenlenen birinci ana bölümün üst kat mekânlarına açılmaktadır ve pencerelerin üst kısımlarında tuğla örgülü hafifletme kemerleri bulunur. Ancak, söz konusu pencerelerden dördü giyotin pencere formunda olup, özgünlükleri korunurken, diğerleri kanatlı pencerelere dönüştürülmüştür. Cephenin bu bölümünde, +0.83 m. seviyesinde yer alan daha küçük bir pencere zemin katın batı köşesindeki oda ile bağlantılıdır. Cephenin sağ tarafında, ikinci ana bölüm bünyesindeki koridora açılan iki pencere ise boyutları itibariyle diğer pencerelerden farklı olup, +2.59/+2.63 seviyesinde yer almışlardır. (F.7) Orhaniye Caddesi'ne bakan kuzeybatı cephede, saçak altına oldukça yakın bir konumda açılan iki pencere giriş cephesindeki pencerelerle aynı seviyede yer almıştır. Ancak bu cephede üçüncü bir pencere daha vardır ve boyutları itibariyle diğer pencerelerden farklı olmakla birlikte özgünlüğü konusunda herhangi bir şüphe söz konusu değildir. Bu cephede yer alan bütün pencerelerin üst kısımlarında tuğla örgülü hafifletme kemerleri yer alır. (F.8)

Yapının güneydoğu cephesi tümüyle sağır tutulurken, (F.9) avluya bakan kuzeydoğu yönünde ana kütleyle eklenilen betonarme yapı nedeniyle cephe bütünlüğünün bozulmuş olduğu görülür. Cephenin sol tarafında yer alan kesme taş söveli ve hafifletme kemerli yedi dikdörtgen pencere +2.49 m. seviyesinde tek sıra oluşturmakta ve yapının tek kat halinde düzenlenen ikinci ana bölümüne açılmaktadırlar. (F.10) Söz konusu pencerelerin üst kısmındaki doku ve renk farkı yakın zamanda restorasyona dönük bir müdahale gördüğü düşüncesini uyandırmaktadır. Nitekim 1970'lere ait bazı fotoğraflarda tespit edilebilen cephe dokusu ve pencerelerin hafifletme kemerlerindeki niteliksiz tuğla dolgulu kısımlar da bu düşüncüyü doğrulamaktadır. (F.11-12) Dikdörtgen pencere açıklıklarının oranları ve aksini ortaya koyan somut verilerin bulunmaması nedeniyle ahşap doğramaların kanatlı olabileceği yönünde bir kanaat söz konusudur.

Aynı cephenin alt kısmındaki belirli bir bölümün muhtemelen statik nedenlere bağlı olarak moloztaş örgülü kılıfla kalınlaştırıldığı dikkat çeker. (F.13) Avlu zemin kotunun -3.35 m.ye düştüğü yerde, tuğla örgülü hafifletme kemeri olan kesme taş söveli ve lentolu bir kapı açıklığı bulunmaktadır. Söz konusu kapı açıklığından bodrum kattaki tek bölüm halinde düzenlenmiş beşik tonozlu mekâna geçilir.

Meşruta

Adanın doğu köşesindeki 3 nolu parselde konumlanan müstakil yapı zemin ve birinci kat olmak üzere birbirinden tümüyle bağımsız iki kat halinde düzenlenmiştir. Alt katında dükkanların yer aldığı binanın üst katına ulaşmak için İbn-i Kemal Caddesi'ne bağlanan dış merdiveni kullanmak gerekir. Mevcut durum itibarıyla yapının özgün plan ve mimari özelliklerini koruduğu söylenemez ancak, İbn-i Kemal Caddesi ile Safvetî Tekkesi Sokağı'na bakan cephelerdeki üst kat pencerelerinin boyutları ve oranları bakımından özgün açıklıklar olduklarını belirtmek gerekir. (F.14) İki katlı kârgir yapı, tekke bütünlüğünde yer alan selamlık, tevhidhâne ve diğer servis mekânlarından tamamen koparılmış olması nedeniyle harem özellikleri sunmaktadır. Yapının özgün plan şemasına ilişkin bilgilerimiz son derece kısıtlı olmakla birlikte 1931 tarihli Musâkkafatname, yapı bünyesinde yer alan mekânların belirlenmesine imkân vermektedir. (F.15) Söz konusu belgeye göre iki katlı meşruta yapısının alt katında taşlık ve iki oda ile ana yapıya bitişik olarak da hareme hizmet verecek müstakil bir mutfak yer alırken, üst kat ise hela, sofa ve üç odadan oluşan harem mekânlarını barındırmaktadır. Ayrıca alt ve üst katların birbirinden tamamen bağımsız olması, alt katın gerektiğinde tekke bütününe de hizmet verebilecek şekilde düzenlendiğini gösterir. Meşruta yapısının güneybatı cephesine eklenmiş olan yapı Goad Haritası'nda ve 1933 tarihli hava fotoğrafında da görülebilmektedir. Ancak Goad Haritası'nda ahşap olarak tanımlanan yapının zaman içerisinde yıkıldığı ve daha sonra meşruta yapısına doğru kaydırılarak yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle Goad Haritası'nda gördüğümüz meşruta ile eklenti yapı arasında kalan ve taşlık olması muhtemel boşluk da yok olmuştur. (H.3-F.16-17)

Kamer Hatun Sıbyan Mektebi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir belgeden söz konusu sıbyan mektebinin iki katlı olduğu ve altında dükkanların bulunduğu anlaşılmaktadır.³¹ Ayrıca, İstanbul suriçinde bulunan mevcut sıbyan mekteplerinin durumlarını tespit amacıyla Maarif Nezareti'nin 1912-1914 yılları arasında yaptırdığı bir inceleme neticesinde Kamer Hatun Sıbyan Mektebi'nin vasıfları şu şekilde ifade edilmiştir; "Sirkeci'de, mülhak. 13

³¹ BOA Tarih :28/M/1323 (Hicrî) Dosya No :844 Gömlek No :4 Fon Kodu :MF.MKT

talebe, 1 muallim-i evvel bulunan mektep fevkânî ve nim kârgirdir. İleride mektep olamaz. Bir dershaneden ibarettir. Dershanenin fevkinde bir ufak oda vardır”.³² (F.18-19)

Diğer Birimler

Vakfiye metninde de ifade edildiği üzere, Safvetî Tekkesi’nin yukarıda detaylı olarak tanımlanan yapılar dışında başka birimleri de barındırdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, gerek Goad Haritası ve gerekse Alman Mavileri’nde de tekke manzumesini oluşturan yapıların ve 23 adadaki yapı yoğunluğunun bugünkünden farklı olduğu görülür. Çeşitli servis mekânlarından oluşan bu birimlerin 23 adaya yayılan manzume bünyesindeki konumları ve mimari niteliklerine ilişkin bilgiler son derece yetersizdir ve zaman içerisinde fonksiyon değişikliğine bağlı olarak gerçekleşen müdahaleler nedeniyle, söz konusu birimlerin özgün durumlarını tespit edebilme imkânı bulunmamaktadır. Ayrıca, bazı tekkeler bir mezar veya türbe yapısını da barındırıyor iken Safvetî Tekkesi’nde bu tür yapıların varlığına dair hiçbir bilgi veya kalıntı söz konusu değildir. Üstelik, tekke bünyesinde mezarı veya türbesi olabilecek iki kişiden biri Mûsa Safvetî Paşa, diğeri ise tekkenin ilk şeyhi olduğu bildirilen el-Hâc Yusuf Efendi’dir.³³ Ancak, Sicilli-i Osmanî’de belirtildiğine göre, her iki kişi de Eyüp Kabristanı’na defnedilmişlerdir. Bu nedenle, Safvetî Tekkesi’nde günümüze ulaşmayan bir mezar veya türbe yapısının varlığı son derece zayıf bir olasılık olarak ifade edilebilir.

Sonuç

8. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlayan tarikatlar ve bu kurumların faaliyet gösterdikleri yapılar, İslam coğrafyasının hemen her yerinde gerek kurumsal gerekse mimari tarz anlamında son derece özgün bir yapılanma sergilemişlerdir.³⁴ Tarikatların faaliyet gösterdikleri mimari yapılar genel-

³² Ali Naci Özyalvaç, “Bir Müfettiş Raporunda Erken 20.Yüzyıl İstanbul Suriçi Sıbyan Mektepleri”, *Türkiyat Mecmuası*, C.21, Bahar, 2011, s.358.

³³ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî* C.5, Yayına Hazırlayan Nuri Akbayar, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s.1691-1692.

³⁴ Reşat Öngören, “Tarikat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.40, İstanbul 2011, s.95-105.;

likle şeyhler, müridler veya dönemin idarecileri tarafından kurulmuşlardır. Her zaman bir şeyh tarafından idare edilen tekkelerin giderleri tesis edilen vakıflar yoluyla karşılandığı gibi, devlet tarafından da desteklendikleri ve hattâ birçok padişah veya hânedan mensubunun da bizzat bir tarikata bağlı oldukları bilinmektedir. Tarikat yapıları için bir tipoloji oluşturmak istendiğinde inşaî faaliyet için gerekli maddi olanaklar, arazinin topografik yapısı, fonksiyon şeması, tarikatların zaman içinde olgunlaşan ve geleneğe dönüşen bazı uygulamaları ile çevresel faktörler gibi birçok etkenin dikkate alınması gerektiği görülecektir. Ayrıca, kimi zaman da cami, mescit veya başka yapı türlerine *vaz'-ı meşihat* konularak tekkeye dönüştürüldükleri ya da bazı tekkelerin tarikatlar arasında el değiştirmeleri nedeniyle güncel kullanıma uygun hale getirilmeleri için müdahale gördükleri bilinmektedir. İşlevsel bütünlük çerçevesinde kullanımı kolaylaştıracak rasyonel bir mekân organizasyonunun sağlanması için veya tarikat içindeki birtakım telakkilerin gündelik yaşama ve davranış biçimlerine yansımalarının bir gereği olarak tekke plan şemalarında belirli ortak eğilimlerin öne çıktığı söylenebilir. Ancak, ekte plan şemaları verilen birkaç tekke yapısının kuruluş şemaları karşılaştırıldığında bile, tek ve değişmez bir yerleşim düzeninin olmadığı ve mevcut koşullara bağlı olarak pragmatik çözümler üretildiği görülecektir. (Ç.9-10-11) Prof. Dr. M. Baha Tanman tarafından birtakım ortak özellikler dikkate alınarak önerilen “*Osmanlı Tekke Mimarisinin Tipolojik Sınıflaması*” bu konuda genel bir çerçevenin oluşmasını sağlamıştır.³⁵

Bu makalede ele alınan Hocapaşa Safvetî Tekkesi’nin belirli bir düzen göstermeyen vaziyet planı, zaman içinde eklenen veya yok olan yapılarla kompleks bütünlüğünün bozulması ve özgünlüklerini yitirmiş olmakla birlikte günümüze ulaşabilen yapıların plan ve mimari detayları dikkate alındığında, söz konusu tipolojik sınıflamayı oluşturan herhangi bir grubun özelliklerini tam olarak yansıtmadığı görülür. Bu nedenle, Hocapaşa Safvetî Tekkesi *karmaşık düzenli kuruluşlar* tipindeki tekkelerin bir örneği olarak kabul edilebilir.

Mustafa Kara “Tekke”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.40, İstanbul 2011, s.368-370.

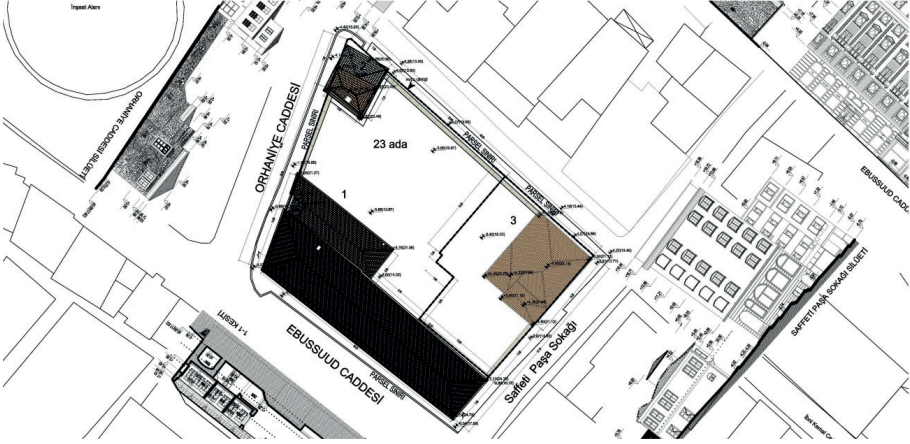
³⁵ Tekke Mimarisinde tipolojik sınıflama için bkz. M. Baha Tanman, “Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları/Tekkeler”, **Türkler**, C.12, Ankara 2002, s.149-161.

KAYNAKÇA

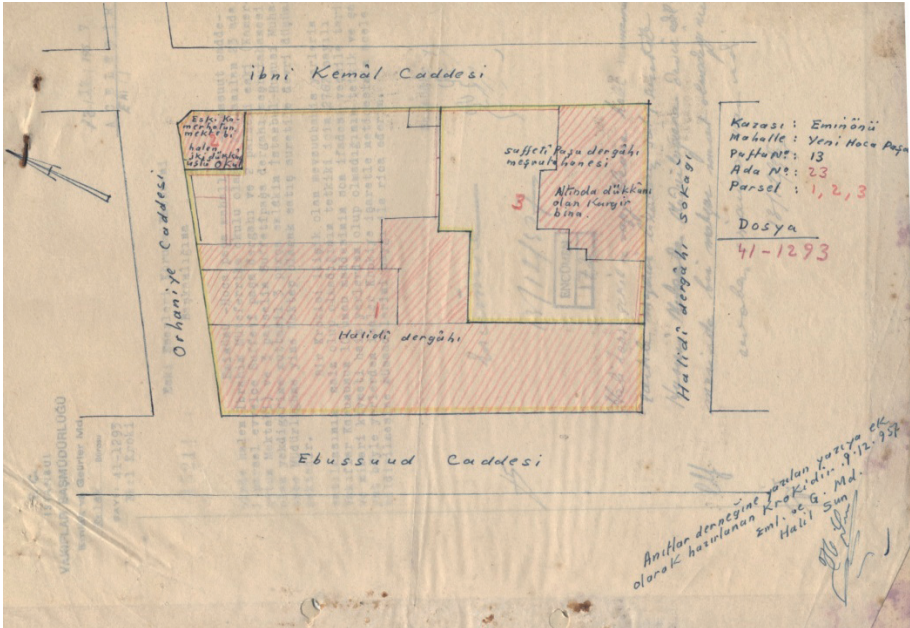
- Abdülmecid Hânî, **Hadâiku'l-verdiyye 'Nakşî Şeyhleri'**, (Tercüme: Mehmet Emin Fidan), İstanbul 2011.
- Algar, Hamid, "Shaykh Zaynullah Resulev: The Last Great Naqshbandi Shaykh of the Volga-Ural Region" **Muslims in Central Asia: Expression of Identity and Change** (Ed. Jo-Ann Gross), London 1992, s.113-132.
- Algar, Hamid, "Hâlid el-Bağdâdî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.15, Ankara 1997, s.283-285.
- Algar, Hamid, "Hâlidîyye", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.15, Ankara 1997, s.295-296.
- Arslan, Mehmet, **Ziver Paşa Divan ve Münşeat**, Sivas 2009.
- Asâr-ı Zîver Paşa Dîvan ve Münşeat** (Maarif Nezâreti'nin Ruhsatile Tâb Edilmiştir), Bursa Matba-ı Vilâyet, 1313.
- Ayoğuz, Şengül, "XIX. Yüzyılın Sonlarına Doğru Ege Adalarının Sosyal ve Ekonomik Durumu", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, C.1, S.1, İzmir 1991, s.221-245.
- BOA Tarih :28/M /1323 (Hicrî) Dosya No :844 Gömlek No :4 Fon Kodu: MF.MKT
- Eyice, Semavi, "İstanbul'un Kaybolan Eski Eserlerinden: Fatma Sultan Camii ve Gümüşhaneli Dergâhı", **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası (Prof. Dr. Sabri Ülgener'e Armağan)**, C.43, İstanbul 1987, s.475-511.
- Gündüz, İrfan, **Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri**, Seha Neşriyat, İstanbul 1989.
- İşın, Ekrem, "Nakşibendilik" **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.6, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, İstanbul 1994, s.31-38.
- İşli, Esin Demirel, İstanbul Tekkeleri Mimari Eklentileri ve Restorasyonu, Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1998.

- Kara, Mustafa, “Cem’iyyet-i Sûfiyye”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.7, Ankara 1993, s.335.
- Kara, Mustafa, “Tekke”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.40, İstanbul 2011, s.368-370.
- Kavak, Abdülcebbar, “Şeyh Nureddin Birîfkanî’nin *el-Budûru’l-celiyye* Adlı Eserinde Mevlânâ Hâlid ve Hâlidîliğin Tenkîdi”, **Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.9, 2014/1, ISSN 2146-4901, s.51-67.
- Kılıç, Rüya, “Osmanlı Devlet’nde Yönetim-Nakşebendi İlişkisine Farklı Bir Bakış: Hâlidî Sürgünleri” **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, S.17, Yıl: 7, Ankara 2006, s.103-119.
- Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmani** C.5, (Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayan), Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- Memiş, Abdurrahman, **Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2011.
- Memiş, Abdurrahman, “Anadolu’da Hâlidîyye Tarikatı ve Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî Ekolü”, **I. Uluslararası Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî Sempozyumu ((3-5 Ekim 2013/ Gümüşhane), Bildiriler Kitabı**, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Ankara 2014, s.195-202.
- Öngören, Reşat, “Tarikat”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.40, İstanbul 2011, s.95-105.
- Özdamar, Mustafa, **Dersââdet Dergâhları**, Kırk Kandil Yayınları, İstanbul 2007.
- Özyalvaç, A. Naci, “Bir Müfettiş Raporunda Erken 20. Yüzyıl İstanbul Suriçi Sıbyan Mektepleri”, **Türkiyat Mecmuası**, C.21, Bahar 2011, s.358.
- Tanman, M. Baha, “Hindîler Tekkesi”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.18, Ankara 1988, s.67-69.
- Tanman, M. Baha, “Alaca Minare Tekkesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul 1993, s.174-175.

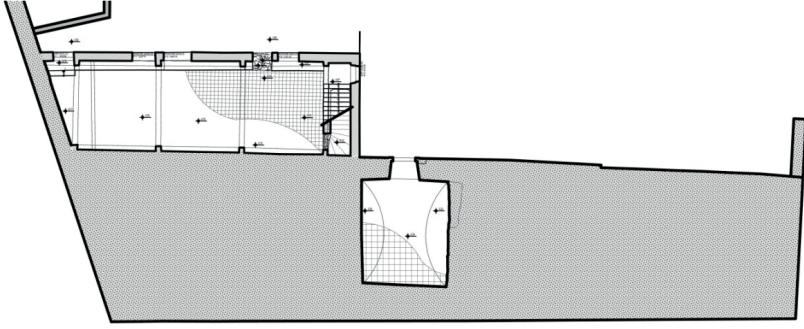
- Tanman, M. Baha, “Gümüşhanevî Tekkesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.3, İstanbul 1994, s.448-449.
- Tanman, M. Baha, “İsmet Efendi Tekkesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul 1994, s.109-110.
- Tanman, M. Baha, “Hüsrev Paşa Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul 1994, s.216-217.
- Tanman, M. Baha, “Murad Molla Tekkesi ve Kütüphanesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.5, İstanbul 1994, s.516-518.
- Tanman, M. Baha, “Tahir Ağa Tekkesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.7, İstanbul 1994, s.189-190.
- Tanman, M. Baha, “Gümüşhanevî Tekkesi”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.18, Ankara 1996, s.277-278.
- Tanman, M. Baha, “Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları/Tekkeler”, **Türkler**, C.12, Ankara 2002, s.149-161.
- Tanman, M. Baha - Sevgi Parlak, “Tekke/Mimari”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.40, Ankara 2011, s.370-379.
- Tanman, M. Baha, “Eminönü’ndeki Tarikat Yapıları”, **İstanbul’un Kitabı Fatih**, C.II, Fatih Belediyesi Yayınları, İstanbul 2012, s.355.
- Uludağ, Süleyman, “Anadolu’da Hâlidîlik”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.15, Ankara 1997, s.296-299.
- Yılmaz, H.Kâmil, “Esad Erbilî”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.11, Ankara 1995, s.348-349.
- Zarcone, Thierry, “Kaşgarî Tekkesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul 1994, s.485-487.

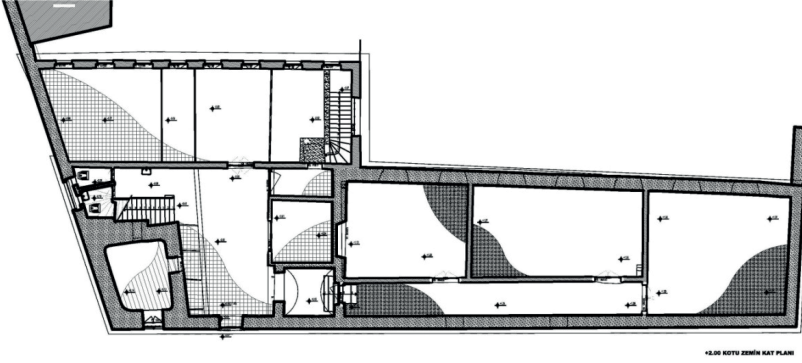
Ç.1- Safvetî Tekkesi'nin vaziyet planı (Almira Mimarlık)

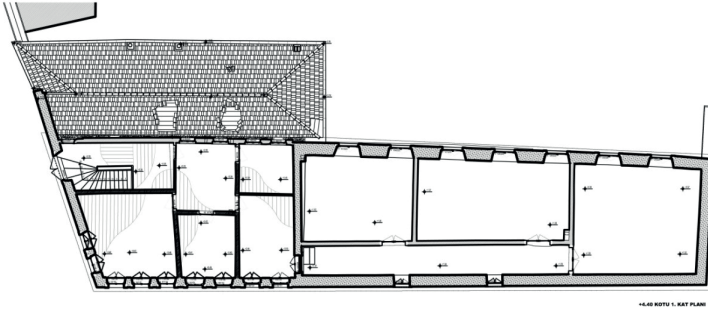
Ç.2- Safvetî Tekkesi'ne ait 1957 tarihli kroki (Vakıflar Baş Müdürlüğü)

Ç.3- Safvetî Tekkesi bodrum kat planı (Almira Mimarlık)

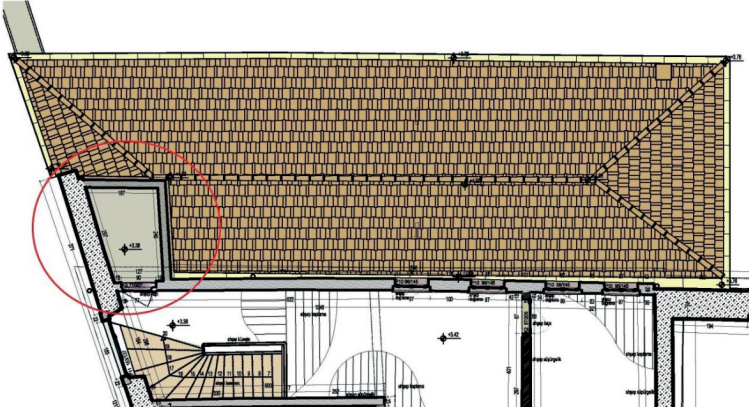
Ç.4- Safvetî Tekkesi zemin kat planı (Almira Mimarlık)

Ç.5- Safvetî Tekkesi birinci kat planı (Almira Mimarlık)

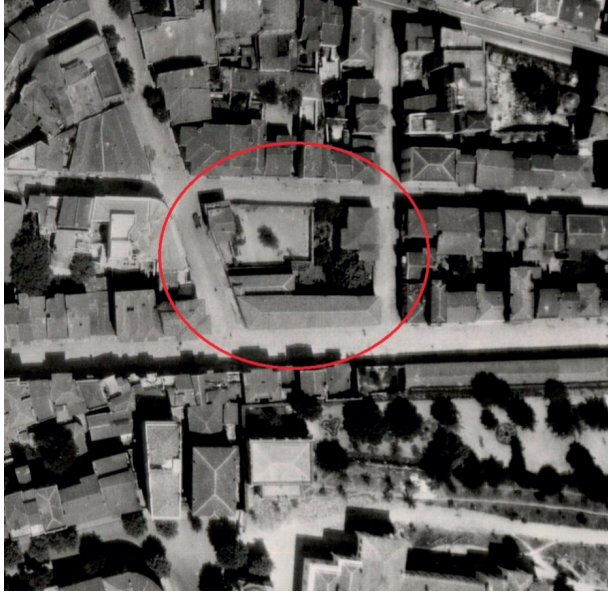
Ç.6- Safvetî Tekkesi kesit (Almira Mimarlık)

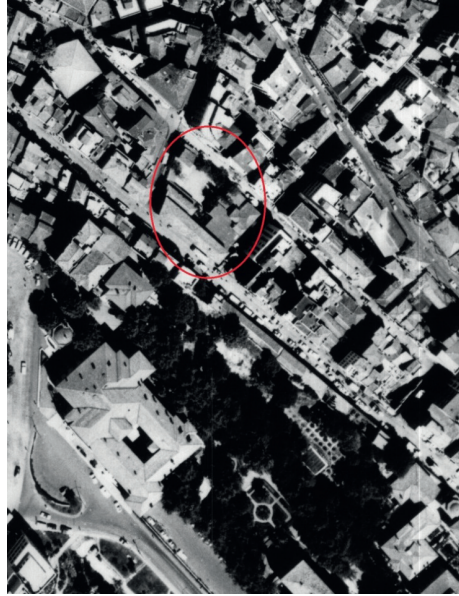
Ç.7- Betonarme eklenti dahilinde yer alan, ana kütle ile bağlantılı oda

Ç.8- Safvetî Tekkesi kesit

F.1- 1933 tarihli hava fotoğrafı (İÜ Tıp Tarihi Arşivi)

F.2- 1966 tarihli hava fotoğrafı detayı

F.3- Bodrum kattaki tonozlu mekânın girişı

F.4- Safvetî Tekkesi'nde sonradan kapatılan açıklık

F.5- Safvetî Tekkesi'nin kuzeydoğu cephesine bitişik olan betonarme yapı

F.6- Safvetî Tekkesi'nin kuzeydoğu cephesine bitişik betonarme yapının cephe düzeni

F.7- Safvetî Tekkesi'nin güneybatı cephesi

F.8- Safvetî Tekkesi'nin kuzeybatı cephesi

F.9- Safvetî Tekkesi'nin güneydoğu cephesi

F.10- Safvetî Tekkesi'nin avluya bakan kuzeydoğu cephesi

F.11- Safvetî Tekkesi'nin avlu girişı ve kuzeydoğu cephesi (1974)

F.12- Safvetî Tekkesi'nin kuzeydoğu cephesindeki pencereler (1970'ler)

F.13- Kuzeydoğu cephede moloz taş örgülü kılıfla kalınlaştırılan kısım

F.14- 3 nolu parseldeki meşruta yapısı

[illegible]

F.15- 1931 tarihli Musâkkafat belgesi

F.16- 1933 tarixli hava fotoğrafindan detay (İÜ Tıp Tarihi Arşivi)

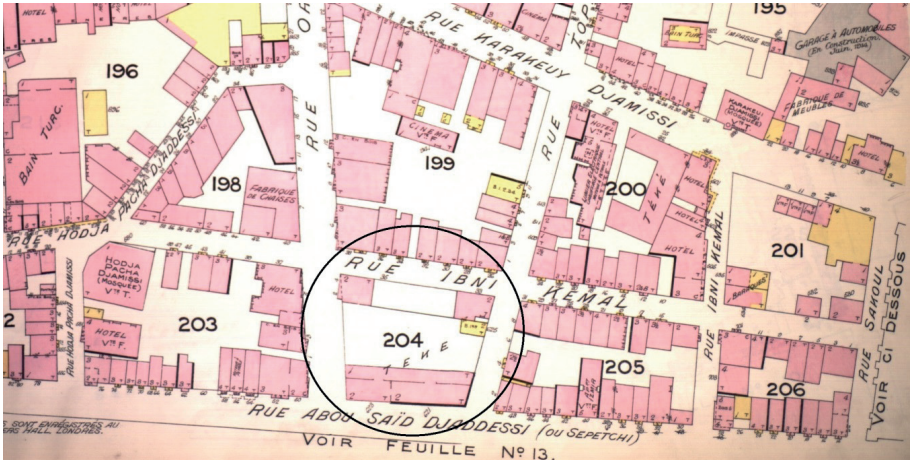
F.17- Meşruta yapısına bitişik kârgir eklenti

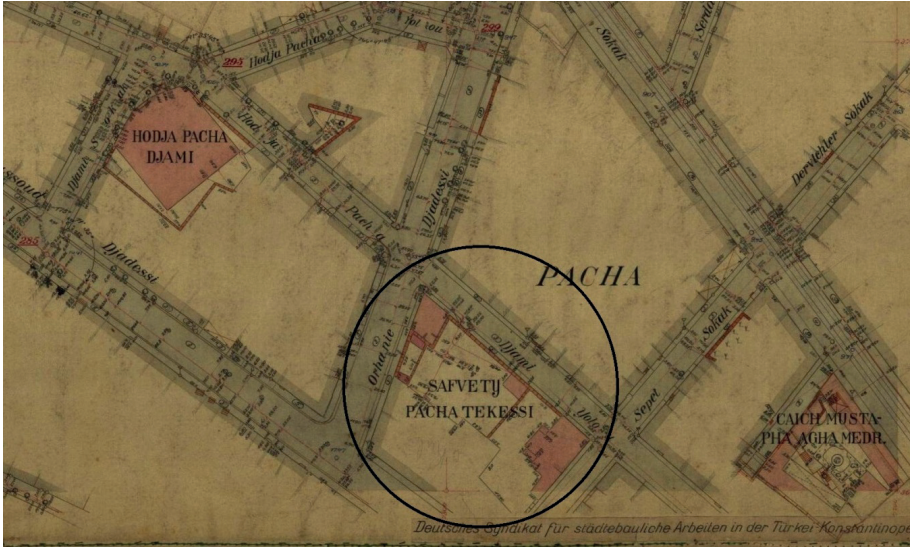
F.18- Kamer Hatun Sıbyan Mektebi

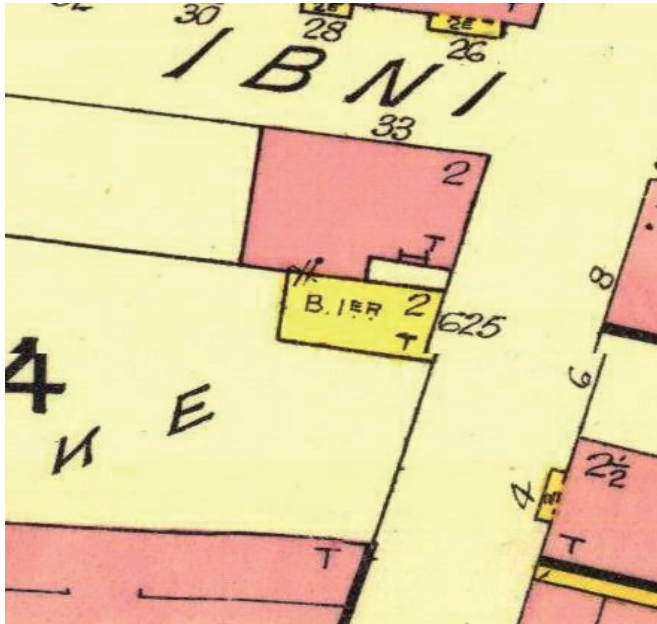
F.19- Kamer Hatun Sıbyan Mektebi (1970'ler)

H.1- Goad Haritası

H.2- Alman Mavileri

H.3- Goad Haritası'ndan detay

